

8. Шевчук С. Електронне судочинство як складова цифровізації правосуддя в Україні. *Вісник Національної школи суддів України*. 2021. № 2. С. 19–26.

9. Гуменюк В. ЄСІТС як інструмент забезпечення доступу до правосуддя в умовах цифровізації. *Юридичний часопис*. 2022. № 4. С. 74–81.

10. Susskind R. *Online Courts and the Future of Justice*. – Oxford : Oxford University Press, 2019. 352 p.

11. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment*. – Council of Europe, 2018. 14 p.

12. UNDP Ukraine. *Digital Justice: Opportunities and Challenges in Ukraine*. Kyiv : UNDP, 2021. 46 p.

13. USAID New Justice Program. *Judicial Transparency and Access to Justice: Best Practices*. Kyiv : USAID, 2023. 32 p.

Шатило Ангеліна Дмитрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИНАХ

В умовах воєнного стану в Україні питання доступу до правосуддя набуває особливої актуальності. Права людини, які в мирний час вважаються непорушними, в надзвичайних обставинах підлягають певним обмеженням. Навіть потреба правоохоронних органів використовувати інструменти, що не обмежують конституційні права громадян, не відповідає можливостям отримання первинної інформації [8, с. 108; 9, с. 124, 127; 10, с. 95].

Однак навіть за таких умов держава зобов'язана забезпечувати основні гарантії правосуддя відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів.

Воєнний стан передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини й громадянина відповідно до ст. 64 Конституції України. Проте навіть за цих умов держава не має права обмежувати

основні права, такі як право на життя, заборону катувань, право на правову допомогу та право на справедливий суд. Зокрема, ст. 55 Конституції гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у суді [1]. Одним із принципів державної політики України у сферах національної безпеки та оборони є захист людини та громадянина, його життя та гідності, а також його конституційних прав і свобод [10, с. 154].

Доступ до правосуддя в умовах війни ускладнюється фізичними, процесуальними й організаційними факторами. Частина судів припиняє роботу через небезпеку бойових дій, евакуацію суддів і працівників суду, пошкодження інфраструктури. Це змушує систему шукати нові підходи до організації правосуддя, зокрема за допомогою електронного судочинства та спеціальних режимів провадження.

Одним із механізмів забезпечення доступу до правосуддя стало запровадження можливості дистанційного розгляду справ. Відповідно до змін у процесуальних кодексах, учасники судових засідань можуть брати участь у засіданнях за допомогою відеоконференцій. Це дозволяє мінімізувати ризики для життя та здоров'я людей, одночасно забезпечуючи безперервність судового розгляду.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває забезпечення права на захист у кримінальному процесі. Стаття 59 Конституції України гарантує кожному право на правову допомогу. Навіть в умовах бойових дій затримані особи мають право на адвоката, а суди зобов'язані дотримуватись базових гарантій справедливого суду, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України Відповідно до Закону України № 2112-IX від 3 березня 2022 року, з метою забезпечення безперервності кримінального провадження в екстремальних умовах. Зокрема, було запроваджено ст. 615 КПК України, яка встановлює особливості досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану. Вона дозволяє проведення окремих слідчих дій без ухвали слідчого судді, якщо її отримання неможливе. Також допускається передача повноважень від одного органу досудового розслідування до іншого, а також заміна суду, який не може здійснювати правосуддя. Ці зміни були запроваджені з метою уникнення правового вакууму в умовах війни та дозволяють забезпечити оперативне реагування правоохоронної та судової систем на загрози, що виникають внаслідок воєнної агресії, спрямовані на оперативність і збереження процесуальних гарантій за умов надзвичайної ситуації, при цьому всі дії підлягають наступному контролю й перевірці на законність після стабілізації ситуації.

Окрему увагу слід приділити впровадженню дистанційного провадження у кримінальних справах, яке стало вимушеним, але ефективним рішенням для забезпечення безперервності правосуддя. Відповідні норми з'явилися в Кримінальному процесуальному кодексі України у зв'язку з обставинами воєнного стану, зокрема через зміни, внесені Законом № 2112-IX. Так, у ст. 336 та 232 КПК України передбачено можливість участі учасників кримінального провадження у судових засіданнях за допомогою відеоконференцзв'язку із застосуванням технічних засобів, у тому числі – з місця тимчасового тримання під вартою.

Це дозволяє розглядати кримінальні справи без фізичної присутності обвинуваченого або інших учасників процесу в залі суду, що є критично важливим у регіонах, де ведуться бойові дії або відсутній безпечний доступ до суду. Разом із тим суди зобов'язані дотримуватись усіх процесуальних гарантій, зокрема забезпечення таємниці спілкування з адвокатом і права на захист. Застосування дистанційного провадження у кримінальному процесі є тимчасовим, проте виявило свою доцільність і може стати частиною сталої практики в майбутньому – за умови суворого дотримання стандартів справедливого суду.

Проблемним залишається питання оперативності судового розгляду під час війни. Стаття 6 Європейської конвенції вимагає розгляду справи у розумний строк. В умовах переміщення судів, порушення логістичних шляхів та відсутності стабільного зв'язку дотримання цієї вимоги ускладнюється, що вимагає гнучкого підходу судових органів та розуміння з боку сторін процесу.

Водночас, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», можуть встановлюватися тимчасові обмеження роботи судів у районах активних бойових дій. Такі обмеження мають бути обґрунтованими, пропорційними і відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини.

Ще однією важливою проблемою є забезпечення права на подання скарг на дії державних органів, зокрема військових адміністрацій. Конституційна гарантія права на оскарження рішень органів державної влади не припиняється під час воєнного стану. Однак ефективність реалізації цього права може бути зниженою через об'єктивні обставини [3, с. 163].

На особливу увагу заслуговує захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які внаслідок війни втрачають доступ до звичних судових установ. Держава має забезпечити їм можливість реалізації права на судовий захист у місцях нового проживання, у тому числі шляхом спрощених процедур реєстрації та поновлення документів.

У контексті воєнного стану зростає також роль міжнародних механізмів захисту прав людини. Україна залишається учасником Ради Європи та підпорядковується юрисдикції Європейського суду з прав людини, що дозволяє громадянам звертатися до міжнародних інституцій у випадках порушення їхніх прав [4, с. 265].

Варто зазначити, що стаття 15 Конвенції про захист прав людини допускає можливість відступу від зобов'язань за Конвенцією в умовах надзвичайного стану, але тільки у межах, визначених необхідністю. Україна у 2022 році офіційно повідомила Раду Європи про введення воєнного стану та часткове застосування статті 15 Конвенції.

З огляду на це, держава має постійно шукати баланс між необхідністю забезпечення національної безпеки та недопущенням надмірного обмеження прав і свобод людини. Судова влада відіграє тут ключову роль як гарантія законності навіть в екстремальних обставинах.

Не можна оминати і проблематику доступу до правосуддя для військовослужбовців. Під час війни вони стикаються з численними обмеженнями своїх прав, зокрема у питаннях службових спорів, соціального захисту та відповідальності за військові злочини. Важливо забезпечувати їм ефективні механізми захисту їхніх інтересів у суді [5, с. 476].

Значну роль у забезпеченні доступу до правосуддя під час воєнного стану відіграють адвокати та громадські організації, які допомагають людям реалізувати свої права у нових умовах, надають безоплатну правничу допомогу, сприяють підтримці основних прав і свобод.

Таким чином, забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні є складним багатовимірним процесом, що потребує постійного вдосконалення нормативної бази, ефективної організації роботи судів та розвитку альтернативних форм правового захисту.

Війна не може бути виправданням для заперечення основних принципів справедливості та верховенства права. Навпаки, саме в умовах надзвичайних обставин перевіряється спроможність держави залишатися вірною демократичним цінностям.

Реформування судової системи з урахуванням воєнного досвіду має стати одним із пріоритетних завдань у післявоєнний період. Йдеться про зміцнення стійкості інституцій правосуддя та створення умов, за яких доступ до суду буде можливим за будь-яких обставин.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996 р. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінально процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану. *Liga Zakon*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudvukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu.
4. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. канд. юрид. наук. 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 225 с.
5. Горбалінський В. В., Задаля Д. К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 263–266.
6. Касьянова Є. М. Забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану: цивільно-процесуальні аспекти. *Приватне право в умовах війни*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листопада 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 475–478.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
8. Tarasenko O. Legal and theoretical support of search activities for the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 6. P. 106–111. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/6/16.pdf>.
9. Tarasenko O. Actors of detection of criminal offenses related to trafficking in illegal content on the Internet and their search areas. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №7. P. 124–130. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/19.pdf.
10. Tarasenko O. Objects and search measures in the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 8. P. 94–99. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/8/15.pdf>.
11. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbush, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2 (19) P. 153–171. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226>.